

90. výročí vzniku Československa a jeho armády

10
LET

Krise v září 1938 a mobilizace armády

Po vyhocení mezinárodní situace v souvislosti s údajnými přípravami Německa na útok proti ČSR v květnu 1938 nastalo jisté uklidnění. V průběhu června 1938 byla postupně odvoláváno opatření spojená se zvýšenou ostrahou hranic a poslední mimořádně povolání záložníci československé armády byli propuštěni do civilu. Avšak již v následujících týdnech mělo dojít k opětovnému vyhocení konfliktu, který hrozil přerůst ve skutečnou válku.

Po odeznění květnové krize se situace zdánlivě začala uklidňovat. Avšak ve skutečnosti napětí mezi československou vládou a Německem, resp. představiteli Sudetoněmecké strany, nepolevovalo. Již 30. června

se nehodlá v československo-německém sporu významněji angažovat. Jugoslávský ministerský předseda Stojadinovič dokonce na konci června 1938 vyzval vládu ČSR k dohodě se sudetskými Němci a připojil se tak ostentativně k politickému kurzu Velké Británie a Francie.

Tyto velmoci v létě 1938 zcela zřetelně pokračovaly v zoufalé snaze o mírové urovnání československé krize. Již v květnu 1938 vyslala britská vláda do Berlína a Prahy pověřence ministerstva zahraničí W. Stranga, který měl v pohraničních oblastech ČSR připravit referendum o připojení k Německu. I když tato mise nesplnila všechna očekávání, Velká Británie a poněkud váhavěji i Francie pokračovaly ve snaze přivést Československo

SdP, které měly ukázat, že je německá menšina nesnesitelným způsobem utiskována. Runciman se v ČSR zdržel do 16. září 1938 a po návratu do Británie předložil kabinetu N. Chamberlaina výslednou zprávu, ve které konstatoval vcelku příznivé postavení německé menšiny v ČSR a odpovědnost německé strany za nezdar jednání o další národnostní vyrovnání. Zároveň však doporučil, aby vzhledem k jasnému sudetskoněmeckému přání a k napjaté situaci hrozící vypuknutím války byly německé kraje Československa postoupeny Německu.

Československá vláda se ani v létě 1938 nevzdala pokusů o politickou dohodu se SdP. Počátkem září byl vládou schválen československou vládou Návrh o postupu jednání ohledně úpravy národnostních otázek, který vznikl na základě přímých rozhovorů vyjednávačů SdP, a který vycházel v zásadě vstříc většině požadavků Karlovarského programu. Tento plán přijala jak Runcimanova mise, tak část z umírněnějších předáků SdP. Po dalších jednáních K. Henleina s Hitlerem ale 7. září 1938 vyprovokovali členové SdP incident v Moravské Ostravě, kdy při demonstraci policista udeřil poslance SdP. Tohoto zákroku vedení SdP využilo jako záminku k definitivnímu přerušení jednání s československým prezidentem a vládou.

Povstání v Sudetech

Po demonstrativním přerušení jednání mezi špičkami SdP a československou vládou se rychle začalo stupňovat napětí. Německá

■ Příslušník četnictva u hraničního zátarasu

1938 vláda ČSR schválila znění tzv. národnostního statutu, který zaručoval skutečně širokou autonomii pro všechny národnostní menšiny žijící v Československu. I když tak byly v podstatě splněny požadavky kladené SdP, K. Henlein tento dokument razantně odmítl. Pokračoval tím v politické linii, kterou jasně vymezil A. Hitler – klást neustále další a další nesplnitelné požadavky.

k dohodě s Německem za každou cenu. Výsledkem poměrně tvrdého diplomatického tlaku velmocí byla žádost československé vlády ze dne 25. července 1938 o vyslání zprostředkovatele ve sporu se SdP.

Tímto prostředníkem se stal britský lord W. Runciman, čelný představitel liberální strany a bývalý ministr obchodu Velké Británie. Runciman přicestoval do Prahy již 3. srpna 1938 a zřejmě se skutečně pokou-

Všesokolský slet a mise lorda Runcimana

O několik dnů později se však naskytlá příležitost, kdy Češi a Slováci mohli monumentálním způsobem demonstrovat své odhodlání bránit nezávislost své země. V Praze se totiž na počátku července 1938 konal X. všesokolský slet. Účastnilo se ho na 350 000 členů Sokola, kteří tělovýchovnou slavnost proměnili v ohromnou demonstraci vůle k obraně Československa. Zejména vystoupení 30 000 mužů v programu „Přísaha republiky“ zanechalo na všech přítomných značný dojem.

Na sletu se značnou měrou podílela i československá armáda. Kromě vystoupení vojáků na Strahovském stadionu se uskutečnila i letecká přehlídka přímo nad stadionem, při které byly mj. představeny i moderní bombardéry B.71 (SB-2 dodané nedávno ze SSSR). Spolu s československými vojáky tehdy na Strahově vystoupili i příslušníci jugoslávské a rumunské armády, kteří demonstrovali spojenectví zemí Malé dohody. Avšak zejména jugoslávská vláda v té době již zcela jasně dávala najevo, že

■ Přelét moderních bombardérů B.71 nad Strahovským stadionem při X. všesokolském sletu demonstroval sílu našeho letectva.

šel o víceméně nestranné posouzení situace v pohraničních oblastech ČSR. Jeho mise se však stala záminkou pro další demonstrace

propaganda využila událostí v Ostravě k dalším výpadům proti ČSR, která byla i nadále líčena jako zdroj napětí, jež může vést k další válce.

Vážnosti situace ve střední Evropě si v té době již byli dobře vědomi i představitelé Velké Británie a Francie a velitelé jejich ozbrojených sil. Na počátku září 1938 se proto uskutečnila

Spojeného království nepředstavuje německá armáda výraznější nebezpečí a Francie není ochotna reálně zasáhnout ve prospěch ČSR. Těmito informacemi se zřejmě britské minis-

demonstrace henleinovců, které většinou přerostly v nepokoje spojené s útoky na symboly československého státu, jakými byly například úřady, školy, nádraží, četnické stanice či stanoviště finanční stráže. Československé bezpečnostní orgány však v většině případů dokázaly adekvátně reagovat. Na druhé straně však proběhly i masové demonstrace českého obyvatelstva na podporu samostatnosti republiky (Plzeň, Štamberk, Kaplice, Přerov...).

Rozbuškou dalších událostí se stal projev A. Hitlera na sjezdu NSDAP v Norimberku v noci 12. září 1938. Ve své řeči Hitler otevřeně vyhrožoval československé vládě i prezidentu Benešovi. Afektovaně líčil útlík německé menšiny v československém pohraničí a vyhrožoval, že pokud nebudou splněny všechny požadavky henleinovců, bude Německo nuceno vojensky zasáhnout. Okamžitě po skončení Hitlerova projevu vypukly v celém pohraničí masové demonstrace, které rychle přerostly v ozbrojené povstání proti Československu. V průběhu 13. září 1938 došlo k mnoha útokům na český a židovský majetek, úřady a další objekty. Množily se případy četnických a policejních služeben či nádraží. Při těchto akcích bylo zraněno či zabito několik příslušníků československých ozbrojených sil (zejména četníků), zahynulo ovšem i několik členů FS.

Odjezd záložníků k útvarům po vyhlášení mobilizace v září 1938

série jednání britských i francouzských diplomatů a vojáků. Británie (resp. její ministr zahraničí lord Halifax) při rozhovorech zcela jasně prezentovala stanovisko, že není nijak vázaná vůči ČSR a v případě války ve střední Evropě tak nemůže Francii nijak přijít na pomoc. Představitelé britských ozbrojených sil zase poukazovali na to, že jejich pozemní armáda má pouze necelých 250 000 mužů a z nich může do boje v horizontu půl roku vyslat nejvýš 30 000 vojáků (v Británii neexistovala povinná prezenční služba a armáda tak neměla dostatečné zálohy). Britská neochota k vojenskému angažování v československé krizi značně podvazovala francouzskou vůli k dodržení spojeneckých smluv s Československem. Avšak současně s rozhovory s britskými reprezentanty francouzská diplomacie opatrně sondovala i postoje SSSR, což zřejmě svědčí o tom, že na počátku září 1938 se francouzská vláda britskému postoji ještě zcela nepoddala. Informace získané od Sovětů však Francouze k rozhodnému postoji motivovat zřejmě nemohly. Zástupci SSSR sice formálně vyjadřovali podporu Československa a ochotu k pomoci, ale konkrétnější plány intervence ve prospěch ČSR nebyli schopni či ochotni poskytnout. Klíčovým bodem tak i nadále zůstávala možnost přesunu pozemních jednotek Rudé armády a vojenského materiálu do ČSR. Rumunsko se totiž i nadále k průjezdu sovětských jednotek stavělo zcela zamítavě a v případě Polska by tato akce zřejmě vyvolala rovnou ozbrojený konflikt. Je zajímavé, že na počátku září 1938 došlo i k dvoustranným rozhovorům mezi sovětskými a britskými diplomaty o československé problematice. Ani tato jednání však nepřinesla konkrétnější výsledky, kromě britského sdělení, že dle názoru vlády

terstvo zahraničí snažilo eliminovat možnost vojenského zásahu SSSR v nastávající krizi a důsledně tak sledovalo svou linii směřující k dohodě s Německem o mírovém řešení krize.

Zatímco v evropských metropolích probíhala diplomatická jednání, v československém pohraničí se již bojovalo. V průběhu září 1938 výrazně narostlo množství incidentů mezi příslušníky SdP (resp. s ní spojených polovojenských oddílů, zejména Freiwiliger Schutzdienst – FS, někdy také označovaný Freikorps Sudetenland) a československými bezpečnostními orgány. V mnoha případech bylo odhaleno pašování zbraní, munice a výbušnin z Německa do ČSR. Došlo však i na střelbu, při které byli raněni i mrtví na obou stranách. V mnoha měsících (Liberec, Cheb, Rumburk, Frývaldov, Znojmo, Český Krumlov atd.) proběhly bouřlivé

Součástí asistenčních jednotek armády při potlačování povstání v Sudetech byly i cyklistické oddíly.

Přípravy na válku se projevíly i na vzhledu československých vojenských letadel. V létě 1938 byly zamalovány plukovní znaky na bocích trupů, aby se nepříteli ztížila identifikace jednotek. Příkladem může být tato Avia B.534 z 21. stíhací letky Leteckého pluku 1.

Násilnosti v pohraničí si vyžádaly rychlý zákrok československých bezpečnostních sil, ale také částí armády. Ta byla okamžitě uvedena do stavu pohotovosti. Na několika místech byla pro zklidnění situace dokonce nasazena i obrněná vozidla (např. obrněná auta vz. 30, tančíky vz. 33 i lehké tanky vz. 35). Účinnost zásahu proti německým bojůvkám však značně omezoval rozkaz, který zakazoval střelbu v těch případech, kdy by mohla dopadat na německé území. K doplnění posádek lehkého opevnění bylo povoláno kolem 118 000 záložníků. Ti projevili skutečně výtečnou morálku, když do 12 hodin od doručení povolávacího rozkazu bylo u svých útvarů již 85 % povolanců. Pro uklidnění situace v pohraničí vláda vyhlásila v 11 okresech stanné právo.

V této situaci vedení SdP přerušilo všechny kontakty s československou vládou a ultimativně žádalo přijetí svých požadavků, které navíc doplnilo o požadavky vznesené A. Hitlerem v norimberském projevu. Již 14. září 1938 však všichni vedoucí představitelé SdP (zejména K. Henlein a K. H. Frank) uprchli do Německa, kam je bezprostředně následovala většina členů FS. Dne 16. září 1938 československá vláda nařídila rozpuštění Sudetoněmecké strany SdP pro její zjevnou protistátní činnost a současně byly mimo zákon postaveny i sudetoněmecké bojůvky.

V následujících dnech se situace v pohraničí začala postupně stabilizovat. Cílené zásahy pohotovostních jednotek četnictva, policie i armády pomalu vytláčovaly povstalce z většiny obsazených obcí a obnovovaly pořádek. Avšak přestřelky a případy objektů i jednotek pokračovaly i nadále. Německé bojůvky v případech přečíslení československými oddíly účinně využívaly možnosti ústupu na německé území, kde se jim dostávalo všemožné podpory. Poté se opět vracely do Československa a pokračovaly v boji.

V pozdějších dnech byly útvary FS transformovány do Sudetendeutsches Freikorps – SFK, který je někdy uváděn i jako Sudetoněmecká legie. Freikorps byl určen pro přímou bojovou činnost na československém území a jeho velitel K. H. Frank přímo spolupracoval s důstojníky Wehrmachtu, ale zejména SS (na velitelství Freikorpsu na zámku Donndorf u Bayreuthu působil mj. i gen. SS a policie K. Daluge, který v roce 1942 organizoval v Čechách represálie po atentátu na R. Heydricha).

Dne 15. září 1938 se začaly odvíjet události, které ve svém důsledku přinesly tragické rozuzlení československé krize. Britský minis-

ter gen. L. Krejčí ministerskou radu o povolení vyhlásit mobilizaci armády. Povolení mu však z politických a diplomatických důvodů uděleno nebylo. Armáda ale mohla povolovat další ročník záložníků a pro další vojáky, zejména specialisty zbraní, bylo vyhlášeno pravidelné cvičení záloh. V podstatě tak pokračovala skrytá mobilizace československé armády.

Německé přípravy na válku

Také německá armáda se připravovala na možný konflikt. I když její připravenost nebyla o moc vyšší než při nepříteli úspěšném

Vojenská hlídka při kontrole osobního automobilu

terský předseda N. Chamberlain podnikl první cestu letadlem do Německa k rozhovorům s Hitlerem. V horském sídle Obersalzberg po čtyři hodiny probíhaly rozhovory, které měly vyjasnit stanoviska obou vlád. Po návratu do Londýna 16. září byl Chamberlain přivítán nejen nadšeným obyvatelstvem, ale i dopisem krále Jiřího VI., který vyjadřoval panovníkův obdiv nad odvahou a státnickým uměním ministerského předsedy.

Dne 17. září 1938 požádal náčelník hlavního štábu československé armády

vpádu do Rakouska, snažila se vyvolat zdání opaku. Dne 18. září 1938 byl vydán rozkaz k zaujetí nástupní sestavy proti Československu. Na tomto bojišti mělo být nasazeno celkem pět armád (2., 8., 10., 12. a 14. armáda) a IV. armádní sbor s 29 pěšími, 3 tankovými, 4 lehkými (motorizovanými), 3 horskými, 2 zeměbrancekými a 2 záložními divizemi. Celkem tak mělo proti ČSR nastoupit 43 divízi, ale úroveň některých formací byla značně spekulativní (to se týká zejména záložníků

Letouny B.71 tvořily svým zbarvením v československém letectvu výjimku. Po dodání ze SSSR létaly v původním zbarvení světlešedou barvou na všech plochách. Příkladem je tento letoun s kódem K6, který jej řadí do stavu letky 72 z Leteckého pluku 6.

a zeměbranceckých, stejně jako některých pěších divizí). Rozhodující role měla připadnout 2. armádě, které velel zkušený taktik gen. G. von Rundstedt. Tato armáda měla udeřit ze Slezska ve směru na Olomouc a Brno. Postup 2. armády přes mohutné linie pohraničního opevnění na severní Moravě měla umožnit kombinovaná výsadeková operace v prostoru Bruntálu. V případě úspěšného úderu měla 2. armádě v ústřety z bývalého Rakouska vyrazit 14. armáda (gen. W. List), kterou měla útokem v prostoru jižních Čech podpořit 12. armáda (gen. W. von Leeb). Proti Plzni měla útočit 10. armáda (gen. W. von Reichenau), zatímco 8. armáda

že Francie bude potřebovat nejméně deset dnů na mobilizaci a rozvinutí armády).

Předběžné datum zahájení bojových operací sice bylo stanoveno na 28. září 1938, ale mnohé indicie nasvědčují, že Hitler se skutečnou válkou s ČSR zřejmě nepočítal. Podle tehdejšího plk. A. Jodla například ještě 27. září nebyla stanovena přesná hodina útoku, vázla koordinace plánů mezi letectvem a pozemní armádou, nebyla zahájena mobilizace a pod. V posledních letech se navíc ukázalo, že nižší útvary německé armády nebyly seznámeny se svými úkoly a není jisté, zda podrobné plány operací vůbec existovaly. I vyšší prvosledové jednotky dostaly pouze rámcová zadání ope-

v dobře připravených obranných postaveních a byl navíc i ochoten svou zem bránit i za cenu vysokých ztrát.

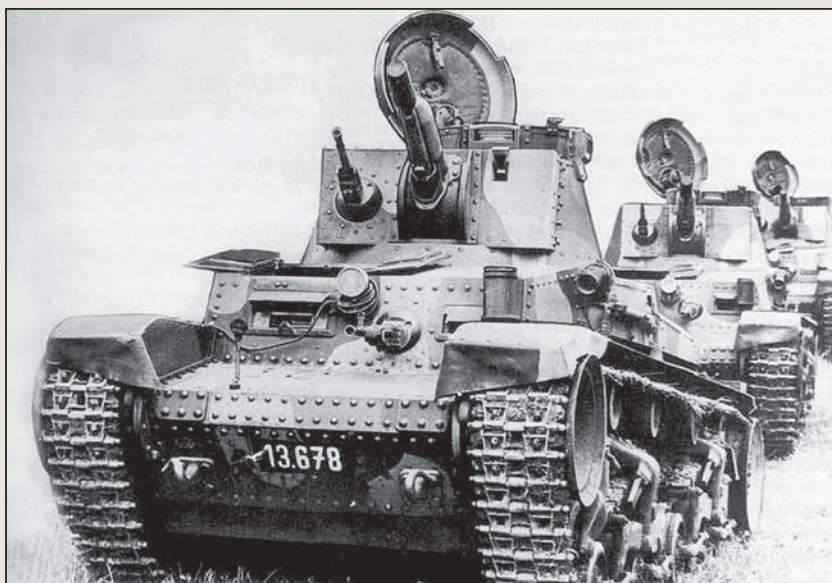
Vyhrocení krize

Dne 19. září 1938 se uskutečnilo jednání předsedů britské a francouzské vlády. Jak se později ukázalo, tyto rozhovory zásadním způsobem ovlivnily průběh budoucích událostí. Obě vlády tehdy dospěly k názoru, že po povstání německého obyvatelstva v Sudetech již není možné uvažovat o setrvání těchto oblastí v ČSR a je nutné je neprodleně odstoupit Německu. Prodlužování krize by přitom mohlo ohrozit nejen evropský mír, ale také samotnou existenci Československa. Podle závěrečného komuniké měly být Německu předána ta území, kde žilo více, než 50% obyvatelstva německé národnosti. Současně měla být organizována výměna obyvatel pod záštitou mezinárodních organizací. Pokud by československá vláda na toto řešení přistoupila, mělo se jí dostat vícestranných záruk bezpečnosti a garance nových hranic.

Reakce československé vlády na britsko-francouzské návrhy byla rychlá, avšak velmi zdrženlivá. V bezprostřední reakci z 20. září 1938 vláda uváděla řadu důvodů, proč je pro ČSR odstoupení pohraničních oblastí nepřijatelné (mj. i to, že by to stejně situaci nemohlo definitivně vyřešit a napětí by se pravděpodobně dále stupňovalo). V podstatě to znamenalo odmítnutí britsko-francouzského plánu.

To ovšem vyvolalo rychlou reakci francouzské a britské diplomacie. Již 21. září 1938 byli prezidentem Benešem přijati velvyslanci Francie a Británie, kteří mu předali nóty, které ostrým tónem požadovaly přijetí návrhů z 19. září. Francouzský velvyslanec De Lacroix navíc Benešovi sdělil, že jeho země nepodpoří Československo v případě války vzniklé z jeho viny. I když se Beneš pokoušel ještě několik hodin lavírovat a oddalovat rozhodnutí, již v průběhu dne padlo na zasedání Hodžovy vlády rozhodnutí britsko-francouzské návrhy přijmout.

Toto rozhodnutí však vyvolalo nečekanou reakci armádních špiček. V podvečer 21. září 1938 proběhlo jednání prezidenta Beneše

Jednotky československé armády při bojích v září 1938 podporovaly i lehké tanky vz. 35

a IV. armádní sbor měly vázat protivníkovy síly na severozápadě a severu Čech. Německý generální štáb počítal s tím, že válka proti Československu musí být rozhodnuta do osmi, resp. deseti dnů po zahájení bojů zničením protivníkovy armády v prostoru Čech. Dlouhodobé boje na česko-moravském či moravsko-slovenském pomezí byly hodnoceny jako velmi nebezpečné, protože by pro ně německá armáda neměla dostatek sil. Od desátého dne války totiž měl začít postupný přesun značné části sil na západní frontu, kde již mohla hrozit francouzská ofenzíva (německé tajné služby totiž předpokládaly,

račních úkolů a jejich případná realizace byla řešena pouze improvizací. Stejně tak velmi pomalu probíhalo soustřeďování jednotek do nástupních prostorů.

Hitler byl totiž zřejmě zcela pevně přesvědčen, že se mu podaří československou krizi vyřešit jednáním s představiteli Francie a Británie. Zpočátku se proto německé divize začaly přesunovat tak, aby mohly účinně asistovat při mírovém obsazování Sudet. Události druhé poloviny září však německou armádu postavily do situace, kdy hrozilo, že bude skutečně zatažena do dlouhodobých bojů s protivníkem, který byl plně rozvinut

■ V bojích s německým Freikorsem se osvědčily obrněné automobily vz. 30

s delegací velení armády (arm. gen. Krejčí, arm. gen. Prchala, div. gen. Bláha, div. gen. Husárek a div. gen. Luža). Generálové požadovali okamžité vyhlášení všeobecné mobilizace a vyhlášení stanného práva na celém území republiky. Nastávající vnitropolitická krize měla být vyřešena dočasným zřízením vojenské diktatury. Případné vojenské akce měly být vedeny bez ohledu na postoje Francie za předpokládané pomoci SSSR. Beneš však radikální postoje generálů rezolutně odmítl a pouze je vyzval ke schůzce v příhodnějším čase.

Přijetí britsko-francouzských návrhů oznámil v podvečer rozhlas prohlášením, které přečetl herec Zdeněk Štěpánek. Tato zpráva okamžitě vyvolala ve vnitrozemských městech vlnu masových demonstrací českého obyvatelstva proti faktické kapitulaci. V Praze dokonce dav demonstrantů prorazil kordón hradní stráže a pronikl až do areálu Hradu. Teprve projev arm. gen. J. Syrového demonstranty dokázal uklidnit, když prohlásil, že osamocená válka by byla sebevraždou.

Situace se však v následujících dnech příliš nezklidnila. Spíše naopak – ve většině měst a obcí ve vnitrozemí ČSR pokračovala mohutná vlna demonstrací proti politice vlády a proti přijetí britsko-francouzských návrhů. Hlavní demonstrace sice proběhly v českých zemích, ale výrazná podpora československé samostatnosti se ozvala také ze Slovenska. Pro zajištění veřejného pořádku bylo na některých místech dokonce nutné povolání do ulic i vojenské hlídky. Avšak jejich účinnost nebyla příliš velká, protože například v Praze vojáci nepokryté projevovali sympatie s demonstranty, a tak je bylo nutné brzy stáhnout zpátky do kasáren. Dne 22. září 1938 se před parlamentem (nynější budova Rudolfiny) konala

masová demonstrace. Na čtvrt milionu lidí požadovalo demisi Hodžovy vlády a rozhodnou obranu samostatnosti republiky.

Na vlnu masových protestů a ztrátu veškeré politické podpory reagovala vláda večer 22. září 1938 podáním demise. Prezident Beneš pověřil sestavením nové vlády, v podstatě vojensko-úřednické, arm. gen. Jana Syrového. To bylo obecně chápáno jako výraz jasného odhodlání k obraně státu. Generál Syrový byl hrdinou první světové války

Německo bude nuceno sáhnout k vojenským opatřením, tedy k útoku na ČSR. Chamberlain s takto brutálním nátlakem nesouhlasil a jednání bylo přerušeno bez konečného výsledku. Neúspěch rozhovorů v Godesbergu způsobil částečnou změnu postoje britské a jejím prostřednictvím i francouzské vlády vůči československé krizi. Diplomatickými kanály se ještě v podvečer 23. září 1938 dostaly československé vládě informace, že Francie a Británie již nebudou bránit vojenským opatřením k zabezpečení samostatnosti.

Na tento vývoj situace reagovala Syrového vláda okamžitě. Ve 22.50 hodin dne 23. září 1938 vyhlásila na základě paragrafu 57 odst. 1 a odst. 3 branného zákona všeobecnou mobilizaci československé branné moci. Současně byl vyhlášen i stav branné pohotovosti státu. Mobilizační vyhláška zahrnovala 18 ročníků 1. zálohy a náhradní zálohy. Včetně záložníků povolovaných již dříve na různá cvičení se mobilizace týkala přibližně 1 250 000 vojáků. Reakce na vyhlášení všeobecné mobilizace byla mimořádně rychlá. Již několik minut po přečtení vyhlášky v rozhlase se u svých útvarů hlásili první záložníci a v následujících hodinách proud vojáků stále sílil. V průběhu noci převzala armáda ostrahu strategických objektů a jednotky přecházely na válečnou organizaci. Československá republika se usilovně připravovala na obranu své nezávislosti.

■ Do bojů v pohraničí zasáhly i zastaralé tancůky vz. 33.

a proslul jako velitel československého sboru v Rusku v době občanské války.

Britský ministerský předseda Chamberlain ještě před změnou vlády v Praze odletěl k dalšímu kolu jednání s Hitlerem do Godesbergu. Hitler při nich požadoval, aby území Sudet bylo bezodkladně obsazeno německou armádou. Současně vyhrožoval, že pokud nebude okamžitě přistoupeno k tomuto řešení,

Jan MÁČE ■

Titulní foto: V bojích v září 1938 často došlo i na použití ručních granátů.

Kresby: autor

Prameny:

Kol.: Vojenské dějiny Československa III. díl, naše vojsko 1987
John M.: Září 1938 I. a II. díl, Bonus A 1997

John M.: Září 1938 – Role a postoje spojenců ČSR, Votobia 2000

Straka K.: Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932-1939, Avis 2007

<http://www.army.cz>